

6. Про визначення понять нового будівництва, розширення, реконструкції, і технічного переозброєння діючих підприємств : Лист Міністерства фінансів СРСР № 80 від 29 трав. 1984 р. – Офіц. вид. – М. : Міністерства фінансів СРСР, 1986. – 32 с.
7. Об определении понятий нового строительства, расширения, реконструкции и технического перевооружения действующих предприятий : Письмо Госплана СССР, Госстроя СССР, Стройбанка СССР и ЦСУ СССР № Н6-36-Д/23-Д/144/6-14 от 8 мая 1984 г. // Организация проектирования (разъяснения по осуществлению проектной деятельности и отдельным положениям нормативных документов, регламентирующих вопросы организации проектирования – Офиц. изд. – М. : ГОССТРОЙ РОССИИ, ГУП ЦПП, 2003. – С. 60–62.
8. Про архітектурну діяльність : Закон України № 687-XIV від 20 травн. 1999 р. : за станом на 17 лют. 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=687-14&p=1304339094697181>.
9. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України №3038-VI від 17 лют. 2011р. за станом на 12 чер. 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3038-17>.
10. Про Порядок прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів : Постанова Кабінету Міністрів України № 923 від 8 жовтня 2008 р. // Офіційний вісник України. – 2008. – № 80. – С. 51.
11. Порядок прийняття в експлуатацію закінчених будівництвом об'єктів : Постанова Кабінету Міністрів України №461 від 13 квіт. 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=461-2011-%EF>.
12. Про Правила забудови м. Києва : рішення Київської міської ради № 11/2587 від 27 січ. 2005 р. // Хрещатик. – 2005. – № 60. – С. 18.
13. Про затвердження Правил використання та забудови території міста Чернівців : рішення Чернівецької міської ради № 763 від 07 лип. 2005 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://3umf.com/doc/4970/>
14. Правила забудова м. Запоріжжя : Рішення Запорізької міської ради № 24 від 30 лип. 2007 р. [Електронний ресурс]. / Офіц. портал Запорізької міської ради. – Режим доступу : <http://www.meria.zp.ua/test/index.php?id=623>.
15. Про затвердження нової редакції «Положення про порядок реконструкції вбудованих, вбудовано-прибудованих і прибудованих приміщень в м. Одесі» : Рішення Одеської міської ради № 2153-XXIII від 17 квіт. 2001 р. [Електронний ресурс]. / Офіц. сайт міста Одеси. – Режим доступу : <http://www.odessa.ua/ru/acts/council/14828/>.
16. Про затвердження Правил утримання жилих будинків та прибудинкових територій : Наказ Державного комітету з питань житлово-комунального господарства № 76 від 17 трав. 2005 р. // Офіційний вісник України. – 2005. – № 35. – С. 285.
17. Щодо трактування понять «реконструкція приміщень» та «прибудова» : Роз'яснення Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства від 01 лип. 2006 р. // Інформаційний бюлетень Мінбуду України. – 2006. – № 7.
18. Про затвердження Положення про надання довгострокових кредитів індивідуальним забудовникам для придбання у сільській місцевості завершених або незавершених будівництвом індивідуальних житлових будинків : Наказ Міністерства аграрної політики, Мінфіна № 113/198 від 25 квіт. 2001 р. // Офіційний вісник України. – 2001. – № 21. – С. 297.
19. Про комплексну реконструкцію кварталів (мікрорайонів) застарілого житлового фонду : Закон України № 525-V від 22 груд. 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 10. – С. 441–457.
20. Щодо визначення термінів: вбудоване приміщення, прибудоване приміщення, вбудовано-прибудоване приміщення : Роз'яснення Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства від 01 січ. 2006 р. // Інформаційний бюлетень Держбуду. – 2006. – № 1.
21. Лукасевич-Крутник І. Державні будівельні норми і правила як джерело правового регулювання відносин за договором підряду на проведення проектних та пошукових робіт / І. Лукасевич-Крутник // Вісник Львівського університету. – 2011. – № 52. – С. 196–204.
22. Проектування. Склад, порядок розроблення, погодження та затвердження проектної документації для будівництва : ДБН А.2.2-3-2004 // Інформаційний бюлетень Мінбуду. «Укранхбудінформ». – 2006. – 07. – № 7.

УДК 347.67(477)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ ТА ЗАПОВІДАЛЬНОГО ВІДКАЗУ ЗА ЦИВІЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ FEATURES OF THE LEGAL REGULATION OF ACCEPTANCE OF INHERITANCE AND LEGATE BY THE CIVIL LEGISLATION OF UKRAINE

Цибульська О.Ю.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

У статті проводиться дослідження особливостей правового регулювання прийняття спадщини, а також заповідального відказу, передбаченого нормами цивільного законодавства України. Висвітлення зазначених аспектів дозволило не тільки дослідити норми чинного законодавства, а й виявити певні недоліки відповідних його норм. У межах цієї статті в якості результату наукового дослідження надано пропозиції щодо вирішення обумовленої на початку проблематики в зазначеній сфері.

Ключові слова: спадкування, спадщина, спадкодавець, спадкоємець, заповіт, заповідальні розпорядження, заповідальний відказ, відказоодержувач, зобов'язання, кредитор, боржник.

В статье проводится исследование особенностей правового регулирования принятия наследства, а также завещательного отказа, предусмотренного нормами гражданского законодательства Украины. Освещение отмеченных аспектов позволило не только исследовать нормы действующего законодательства, но и обнаружить определенные недостатки соответствующих его норм. В пределах этой статьи в качестве результата научного исследования предоставлены предложения относительно решения обусловленной в начале проблематики в указанной сфере.

Ключевые слова: наследование, наследство, наследодатель, наследник, завещание, завещательные распоряжения, завещательный отказ, отказополучатель, обязательство, кредитор, должник.

In article research of features of legal regulation of acceptance of inheritance, and also the legate provided by standards of the civil legislation of Ukraine is conducted. Covering of noted aspects allowed not only to investigate standards of the current legislation, but also to find certain shortcomings of its relevant standards. Within this article as result of scientific research offers concerning the decision caused at the beginning of a perspective in the specified sphere are provided.

Key words: inheritance, testator, successor, testament, testamentary orders, legate, legatee, obligation, creditor, debtor.

Актуальність теми зумовлена тим, що незважаючи на те, що ЦК України вже дев'ятий рік поспіль як набрав чинність, деякі його норми викликають неоднозначне тлумачення. Виняток не складають й норми спадкового права. Неоднозначність сприйняття змісту деяких його статей призводить до того, що при їх реалізації на практиці у юристів та звичайних пересічних громадян, необізнаних в праві, можуть виникати проблеми щодо їх застосування.

Особливо гостро виникає проблема тоді, коли спадкоємці, звертаючись до нотаріуса з заявою про прийняття спадщини, отримують відмову від останнього з рекомендацією звернутися до суду для вирішення свого питання, оскільки строк для прийняття спадщини було пропущено, або не надано доказів щодо постійного проживання зі спадкодавцем на час відкриття спадщини.

В науці цивільного права мають місце окремі праці фахівців з дослідження спадкового права. Серед основних сучасних вітчизняних дослідників зазначеної сфери варто виділити таких: В. В. Васильченко, В. М. Ігнатенко, Ю. О. Заїку, Є. О. Рябоконт, С. Я. Фурсу, Є. І. Фурсу, Л. В. Шевчук та інших. Втім, цілісного та комплексного вирішення зазначеної проблематики проведено не було.

Враховуючи наведене вище, дійсне дослідження є своєчасним та має важливе значення.

Метою цієї статті є визначення особливостей правового регулювання прийняття спадщини, а також заповідального відказу.

Так, згідно з ч. 1 ст. 1270 ЦК України [1], для прийняття спадщини встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. У ч. 1 ст. 1269 ЦК України [1] визначається порядок подання заяви про прийняття спадщини. Так, якщо особа постійно проживала разом зі спадкодавцем і має докази про це (довідка житлово-експлуатаційної організації, правління житлово-будівельного кооперативу, відповідного органу місцевого самоврядування про те, що спадкоємець безпосередньо перед смертю спадкодавця проживав разом зі спадкодавцем; копія рішення суду, що набрало законної сили, про встановлення факту своєчасного прийняття спадщини; реєстраційний запис у паспорті спадкоємця або в будинковій книзі, який свідчить про те, що спадкоємець постійно проживав разом зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, та інші документи, що підтверджують факт постійного проживання разом зі спадкодавцем [2]), то вона не подає заяву нотаріусу про прийняття спадщини, в той час, як інші спадкоємці, які не проживали зі спадкодавцем, мають подати відповідну заяву, якщо у них, звичайно, є бажання її прийняти.

Після зазначеної процедури (активної або пасивної) спадкоємці вважаються такими, що прийняли спадщину і, згідно з ч. 1 ст. 1296 ЦК України [1], можуть одержати свідоцтво про право на спадщину. Разом із тим, як далі буде вирішуватися доля спадкоємців, які з тих чи інших обставин не прийняли спадщину, тобто внаслідок пропуску строку не звернулися своєчасно до нотаріуса або не змогли надати докази щодо постійного проживання зі спадкодавцем, викликає в останніх питання.

Разом із тим вихід із наведених життєвих ситуацій знайти можна. Так, в першому випадку треба звернутися до ч. 3 ст. 1272 ЦК України [1], згідно з якою, у разі пропуску строку для прийняття спадщини з поважної причини спадкоємці мають право звернутися до суду з позовом про надання додаткового строку, достатнього для подання відповідної заяви нотаріусу. Відповідно до абз. 2 п. 24 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.05.2008 р. № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» [3] (далі – Постанова), суди відкривають провадження в такій справі у разі відсутності письмової згоди спадкоємців, які прийняли спадщину, а також за відсутності інших спадкоємців, які могли б дати письмову згоду на подання заяви до нотаріальної контори про прийняття спадщини. Відповідачами у такій справі є спадкоємці, які прийняли спад-

щину. При відсутності інших спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття відповідачами є територіальні громади в особі відповідних органів місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. В абз. 7 п. 24 Постанови [3] зазначено, що в резолютивній частині рішення суд повинен вказати відповідно певний період часу з моменту набрання судовим рішенням законної сили, протягом якого спадкоємець може подати заяву про прийняття спадщини, а не конкретну календарну дату, до якої спадкоємець може подати заяву про прийняття спадщини. Додатковий строк, достатній для подання заяви про прийняття спадщини, не може перевищувати шестимісячного строку, встановленого статтею 1270 ЦК для прийняття спадщини.

За наявності другої ситуації, як зазначається в абз. 1 п. 24 Постанови [3], якщо постійне проживання особи зі спадкодавцем на час відкриття спадщини не підтверджено відповідними документами, у зв'язку із чим нотаріус відмовив особі в оформленні спадщини, спадкоємець має право звернутися в суд із заявою про встановлення факту постійного проживання зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, а не про встановлення факту прийняття спадщини.

Таким чином, особам – потенційним спадкоємцям, які не прийняли спадщину, надається альтернатива для вирішення проблеми, що виникла. По-перше, можна звернутися до суду з позовом про надання додаткового строку для прийняття спадщини, а по-друге, можна звернутися із заявою про встановлення факту постійного проживання зі спадкодавцем на час відкриття спадщини, якщо таке мало місце.

Зазначені вище рекомендації можуть стати в нагоді тим особам, які на час відкриття спадщини проживали зі спадкодавцем, але не мають відповідних доказів про цей факт і одночасно пропустили строк для прийняття спадщини. За інших обставин, в кожному конкретному випадку наведені способи вирішення проблем будуть застосовуватись окремо.

Наступною, не менш актуальною, є ситуація, за якої до кінця не вирішеною на законодавчому рівні залишається проблема, пов'язана з питанням про прийняття заповідального відказу.

Проблемам щодо заповідального відказу було присвячено чимало наукових досліджень, разом із тим зазначений аспект залишається до кінця не вирішеним.

Так, ч. 1 ст. 1237 ЦК України [1] передбачає можливість встановлювати в заповіті заповідальний відказ. За своїм призначенням заповідальний відказ як розпорядження заповідача відповідно до ст. 1238 ЦК України [1] полягає в покладенні обов'язку на спадкоємця виконати певні дії майнового характеру (передати майнове право або передати у власність чи за іншим речовим правом річ, що входить або не входить до складу спадщини) у межах реальної вартості майна, яке перейшло до нього, з вирахуванням частки боргів спадкодавця, що припадають на це майно, на користь відказоодержувача, який, у свою чергу, має право вимоги до спадкоємця.

Оскільки заповідальний відказ – є розпорядженням в межах заповіту, який, у свою чергу, є одностороннім правочинном, то правильним буде погодитися з думкою тих авторів, які називають заповідальний відказ одностороннім волевиявленням [4, с. 81-83], односторонньою угодою [5, с. 17], одностороннім правочинном [6, с. 130] або одностороннім розпорядженням [7, с. 50].

Таким чином, заповідальний відказ – це односторонній правочин всередині іншого цивільного правочину – заповіту [8, с. 935].

А отже, заповідальний відказ як односторонній правочин в межах іншого одностороннього правочину (заповіту), що є основним [5, с. 17], також можна визнати основним, оскільки внаслідок нього не змінюються і не припиняються, а виникають правовідносини між спадкоємцем і відказоодержувачем.

У розумінні ЦК України внаслідок односторонніх правочинів, які відносяться до односторонніх дій, виникають зобов'язання, що є недоговірними зобов'язаннями [9, с. 75].

Особливістю зобов'язань із односторонніх дій є те, що вони виникають на підставі умовної угоди як основного правостворюючого факту, а для їх повної реалізації потрібен юридичний склад [5, с. 18].

Юридичним складом є система юридичних фактів, пов'язаних між собою таким чином, що правові наслідки настають лише при наявності всіх елементів цієї сукупності, які окремо можуть взагалі не мати правового значення або породжують не ті наслідки, яких прагнули досягти суб'єкти права [10, с. 279-280].

Отже, для виникнення у відказоодержувача права вимоги необхідна наявність юридичного складу, до якого входять наступні елементи: юридичні факти, що тягнуть за собою відкриття спадщини – смерть спадкодавця або визнання його померлим, залишення ним заповіту з розпорядженням відповідного змісту на користь відказоодержувача, прийняття спадщини спадкоємцем за заповітом (оскільки, згідно з ч. 4 ст. 1275 ЦК України [1], якщо останній помре раніше спадкодавця або відмовиться від прийняття спадщини і не виявиться інших спадкоємців за заповітом, які б прийняли спадщину, заповідальний відказ втрачає свою силу і виконанню не підлягає) та наявність волі відказоодержувача на прийняття відказу [7, с. 50-51].

Щодо останнього юридичного факту (наявності волі відказоодержувача на прийняття відказу), то, як передбачає ст. 1271 ЦК України [1], якщо протягом шести місяців з часу відкриття спадщини відказоодержувач не відмовився від заповідального відказу, вважається, що він його прийняв. Таким чином, закон не вимагає від осіб, на користь яких встановлено заповідальний відказ, вчинення яких-небудь активних дій, спрямованих на його прийняття.

Разом із тим, досліджуючи питання прийняття заповідального відказу не можна уникати питання щодо відмежування часу, з якого у відказоодержувача виникає право вимоги до спадкоємця, та часу, з якого він має право звернутися з вимогою виконання зобов'язання, що виникає внаслідок цього розпорядження заповідача.

Так, ч. 4 ст. 1238 ЦК України [1] встановлено, що відказоодержувач має право вимоги до спадкоємця з часу відкриття спадщини. Проте зазначена норма коментованої статті не дає вичерпної відповіді на це питання.

Роз'яснення надається лише в Постанові [3], де в абз. 3 п. 17 зазначено, що за правилом ч. 4 ст. 1238 ЦК України відказоодержувач має право вимоги до спадкоємця з часу відкриття спадщини, однак право пред'явити до спадкоємця позов із вимогою виконання зобов'язання, що виникає внаслідок заповідального відказу, відказоодержувач набуває лише після того, як спадкоємець прийме спадщину. До цього часу право відказоодержувача не може вважатися порушеним і право на позов не виникає.

Оскільки Постанови Пленуму Верховного Суду України не мають силу закону, а носять лише рекомендаційний характер, слід вважати доречним внести зміни до ч. 4 ст. 1238 ЦК України, доповнивши її абзацом другим, і викласти її в наступній редакції:

«4. Відказоодержувач має право вимоги до спадкоємця з часу відкриття спадщини

Відказоодержувач має право пред'явити до спадкоємця позов із вимогою виконання зобов'язання після прийняття ним спадщини».

Невирішеним досі залишається питання й щодо початку перебігу позовної давності у відказоодержувача. Так, деякі вчені-юристи вважають, що вимоги про виконання заповідального відказу відказоодержувач може пред'явити до спадкоємця протягом строку позовної давності, рахуючи з моменту відкриття спадщини [11, с. 12; 12 с. 43; 13, с. 53]. Але навряд чи з такою точкою зору можна погодитись, адже відповідно до абз. 2 ч. 5 ст. 261 ЦК України [1] за зобов'язаннями, строк виконання яких невизначений або визначений моментом вимоги, перебіг позовної давності починається від дня, коли у кредитора виникає право пред'явити вимогу про виконання зобов'язання. Оскільки, як зазначалося, у відказоодержувача право пред'явити вимогу до спадкоємця виникає з моменту прийняття ним спадщини, то й початком перебігу позовної давності слід вважати даний юридичний факт, а не час відкриття спадщини. Правом такої вимоги відказоодержувач може скористатися протягом встановленого законом трирічного строку позовної давності (ст. 257 ЦК України [1]). Перебіг цього строку обчислюється за загальними правилами початку перебігу строку позовної давності.

Наприкінці доцільним є зазначити, що дослідження питань щодо прийняття спадщини та заповідального відказу є безумовно актуальним і не вичерпується межами цієї статті, а отже, може бути предметом подальших наукових праць.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
2. Про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Інструкція, затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 3 березня 2004 р. № 20/5 // Офіційний вісник України. – 2004 р. – № 10. – Ст. 639.
3. Про судову практику у справах про спадкування : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 № 7 // Вісник Верховного суду України. – 2008 р. – № 6. – Ст. 17.
4. Хаскельберг Б. Л. Правоотношение из завещательного отказа и его элементы / Б. Л. Хаскельберг // Цивилистические исследования. – Вып. 1 : Сборник научных трудов памяти проф. И. В. Федорова / Под ред. Б. Л. Хаскельберга, Д. О. Тузова. – М., – 2004. – С. 78–111.
5. Ігнатенко В. Заповідальний відказ і заповідальне покладення як види позадоговірних зобов'язань / В. Ігнатенко // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 6. – С. 17–22.
6. Заїка Ю. О. Спадкове право в Україні: становлення і розвиток : моногр. / Ю. О. Заїка. – К. : КНТ, 2007. – 288 с.
7. Заїка Ю. О. Спадкове право : навч. посіб. / Ю. О. Заїка, Є. О. Рябоконь. – К. : Юрінком Інтер, 2009. – 352 с.
8. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. / за ред. В. М. Коссака. – [2-ге вид., змін. і допов.]. – К. : Істина, 2008. – 992 с.
9. Голубева Н. Ю. Проблема класифікації недоговірних зобов'язань / Н. Ю. Голубева // Актуальні проблеми держави і права. – 2007. – Вип. 31. – С. 74–77.
10. Цивільне право України : підруч. : в 2-х т. / [Є. О. Харитоновна, О. В. Дзера, В. В. Дудченко та ін.]; за ред. Є. О. Харитоновна, Н. Ю. Голубевої. – Х. : Одиссей. – Т. 1. – 2008. – 832 с.
11. Шевчук Л. В. Запов'я як підстава виникнення правонаступництва в цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / Л. В. Шевчук. – К., 2001. – 17 с.
12. Васильченко В. В. Коментар та постатейні матеріали до законодавства України про спадкування / В. В. Васильченко. – Х. : Одиссей, 2007. – 480 с.
13. Васильченко В. В. Коментар Книги шостої Цивільного кодексу України «Спадкове право» / В. В. Васильченко // Довідник нотаріуса. – 2006. – № 1. – С. 4–96.